

Στέση Αθήνη, *Όψεις της νεοελληνικής αφηγηματικής πεζογραφίας, 1700-1830. Ο διάλογος με τις ελληνικές και ξένες παραδόσεις στη θεωρία και στην πράξη*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών 115, Βιβλιοθήκη της Ιστορίας των Ιδεών – 7, Αθήνα 2010, σελ. 576, ISBN 978-960-7916-93-8, τιμή βιβλίου 25 €.

Νεοελληνική πεζογραφία: από τις δοκιμές και τις αμηχανίες στην εποχή της ωριμότητας

Η μετάβαση από τον έμμετρο λόγο της μεταβυζαντινής παράδοσης και η ανάδυση της αφηγηματικής πεζογραφίας (διήγημα, μυθιστόρημα), που εκτυλίσσεται μέσα στον «μακρό» 18^ο αιώνα και στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου}, αποτελούν τον πυρήνα της συστηματικής μονογραφίας της νεοελληνίστριας Στέσης Αθήνη, επίκουρης καθηγήτριας στο τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών. Η περίοδος 1700-1830 ορίζει, σύμφωνα με τις νεότερες θεωρήσεις της έρευνας, τις διαδοχικές φάσεις του νεοελληνικού Διαφωτισμού, από τη μετριοπαθή εκδοχή του «πρώιμου Διαφωτισμού» ως τα ριζοσπαστικά μορφώματα του τέλους του 18ου αιώνα και από την εθνεγερτική προσημονία των προεπαναστατικών χρόνων ως την ίδρυση του εθνικού κράτους.

Πρόκειται για εξαντλητική και προσεκτικά τεκμηριωμένη πραγμάτευση του αντικειμένου, κάτι που συνάδει άλλωστε με τη φύση της αρχικής έρευνας, αφού στην αφετηρία της ήταν διδακτορική διατριβή, η οποία υποστηρίχθηκε το 2001 στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Το ξετύλιγμα του μίτου οδηγεί προσεκτικά τον αναγνώστη/μελετητή, μέσα από τον λαβύρινθο των εμμονών σε παλαιότερα λογοτεχνικά είδη που άνθι-

σαν κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο, στην αναδυόμενη «περιέργεια» και τις νέες νεωτερικές ροπές, στοιχεία που καθορίζουν τον 18^ο αιώνα. Παρακολουθούμε τη βαθμιαία υιοθέτηση λογοτεχνικών ειδών που αρμόζουν στα ιδεολογικά και αισθητικά σχήματα του νεοελληνικού Διαφωτισμού, την επίδραση ρευμάτων όπως ο νεοκλασικισμός ή ο προρομαντισμός και την άρθρωση ενός σημαίνοντος διαλόγου γύρω από τη θεωρία και την κριτική της λογοτεχνίας, αδρά περιχαρακωμένου στο δεύτερο μισό του 18^{ου}, περισσότερο έκδηλου στον αρχόμενο 19^ο αιώνα μέσα από εγχειρίδια ρητορικής και αισθητικής και μέσα από την καθοριστική παρέμβαση του Αδαμάντιου Κοραή.

Έχοντας υπόψη της η συγγραφέας τη σημασιολογική ευρυχωρία της εποχής, εντάσσει στο υπό μελέτη corpus μια μεγάλη κατηγορία αφηγηματικών κειμένων, όπως επιτάσσει η ερμηνεία του επικρατούστος τότε όρου *Belles-Lettres*. Με ευθυκρισία προσεγγίζει στο πρώτο μέρος του βιβλίου («Η αφηγηματική πεζογραφία και τα είδη της») τα ποικίλα επιφαινόμενα και οδηγείται στην ειδολογική τους κατάταξη (αισθηματική πεζογραφία: ερωτικό-περιπετειώδες μυθιστόρημα, ειδυλλιακή πεζογραφία, ηθικοπλαστική, ανατολικά

αφηγήματα, ηθογραφίες της πόλης, «ιστορικά» αφηγήματα, παιδική και νεανική λογοτεχνία, κ.λπ.). Βασικό γνώρισμα αποτελεί η συνύπαρξη των γραμματειακών παραδόσεων, η επιβίωση της ελληνιστικής, βυζαντινής και μεταβυζαντινής παράδοσης, η όσμωση Ανατολής και Δύσης, η συμπαράταξη των λαϊκών «αναγνωσμάτων του Νέου Ελληνισμού» με νεωτερικά είδη, στα οποία ενοφθαλμίζονται, προϊόντος του αιώνας, μέσω της δυτικής παιδείας, και κείμενα «αρχαιογνωσίας», γενικότερα μυθιστορήματα «μύησης», που πραγματεύονται το παιδαγωγικό-φιλοσοφικό ταξίδι στον αρχαίο κόσμο ή υιοθετούν το αγαπητό στον 18ο αι. μοτίβο της «ανατολικής σοφίας». Αποκρυσταλλώνεται, όπως επισημαίνει η συγγραφέας, ένας «γραμματειακός συγκρητισμός, η σύναψη διαλόγου με λογοτεχνικά συστήματα που ανήκουν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους (Αρχαιότητα, Βυζάντιο, Αναγέννηση, Μπαρόκ, Διαφωτισμός)».

Αναδιφώντας στις εκδεδομένες αλλά και ανέκδοτες πηγές της εποχής, η κ. Αθήνη, εκκινώντας από τα παλαιότερα ψήγματα κανονιστικής προσέγγισης που βρίσκουμε στον κύκλο των Μαυροκορδάτων, ανασύροντας τις απόψεις λογίων Φαναριωτών, που κινούνται, όπως ο Δημ. Καταρτζής στο κλίμα του γαλλικού εγκυκλοπαιδισμού, μέσα από την αρχική αμήχανη συσσώρευση όρων (ρομάντσο, πλάσμα ηθικόν, πλασματικόν ιστόρημα, κ.λπ.), καταλήγει στην πολυσήμαντη συμβολή του Αδ. Κοραή, που ανατροφοδοτεί τον όρο «μυθιστορία», και την παράλληλη χρήση

από άλλους λογίους του όρου «μυθιστόρημα» (Κ. Κούμας). Οι πρώτες λανθάνουσες θεωρίες, η κοραϊκή θέση, η πραγματεύση του όρου σε εγχειρίδια ρητορικής (Κ. Βαρδαλάχος) και ποιητικής (Κ. Οικονόμος), η εμπλοκή του περιοδικού τύπου, καθώς και όσες αντιδράσεις και επικρίσεις διατυπώθηκαν εξιστορούνται στο δεύτερο μέρος του βιβλίου με τίτλο: «Αισθητικές και θεωρητικές αντιλήψεις».

Στο τρίτο μέρος του πονήματος «Μετάφραση: η δεσπόζουσα μορφή του διαλόγου με τις ξένες γραμματείες», η συγγραφέας αντιμετωπίζει ένα πολυσήμαντο ζήτημα, το οποίο εξαιτίας της δυναμικής του λειτουργικότητας μέσα στην εθνική γραμματεία εγείρει το ενδιαφέρον των μεταφραστικών σπουδών για πολλούς λόγους. Ως εργαλείο, η συγγραφέας υιοθετεί τη θεωρία του «λογοτεχνικού πολυσυστήματος», ικανή να ερμηνεύσει κατά τη γνώμη μου, όπως το έχω υποστηρίξει αλλού, την αποφασιστική εμπλοκή του μεταφραστικού εγχειρήματος στην ανανέωση της νεοελληνικής γραμματείας. Στον αιώνα του Διαφωτισμού, η μετάφραση καθίσταται όχημα μεταφοράς νέων ιδεών, νέων γνώσεων, αλλά και αγωγός ανανέωσης των λογοτεχνικών ειδών για την ελληνική παιδεία και τον ευρύτερο χώρο ακτινοβολίας της. Η μελέτη επικεντρώνεται εδώ στην «ανάγνωση» της δοκιμασίας με το αλλότριο (l'épreuve de l'étranger), σύμφωνα με τη γνωστή ρήση του Antoine Bergman, χαρτογραφώντας το πεδίο της «αφηγηματικής πλασματικής πεζογραφίας». Εκκινώντας από τη «στοιχειοθέτηση της βιβλιογραφικής ταυτότητας»

(πατρότητα, αποσιώπηση ή επινόηση ενός συγγραφέα), βαίνει προς τη θέαση του μεταφραστικού εγχειρήματος μέσα στα πολιτισμικά και ιδεολογικά συμφραζόμενα της εποχής. Από τα ολίγον ασαφή αλλά γοητευτικά δείγματα της πρώιμης περιόδου, η μεταφραστική εργασία αναγνωρίζεται, μεσούντος του 18ου αιώνα, ως απαραίτητη διαδικασία για τον εμπλουτισμό της εθνικής παιδείας, «πράγμα περισπούδαστο και τώρα σ' όλα τα βασίλεια», σύμφωνα με τον φαναριώτη λόγιο Δημ. Καταρτζή. Καθώς ωριμάζουν τα διαφωτιστικά αιτήματα, η μετάφραση καθίσταται αποτελεσματικός αγωγός εκσυγχρονισμού, όπως αναδεικνύεται από τη σύντομη, ωστόσο εύλωτη μεταφραστική στρατηγική του Ρήγα και αργότερα από τις σύντομες προσπάθειες του Κοραή και την επιταγή της «μετακένωσης». Στο πόνημα ανιχνεύονται τα πρώιμα ψήγματα μιας μεταφραστικής θεωρίας, σε συνάρτηση κυρίως με τις ιδέες του Γαλλικού εγκυκλοπαιδισμού. Μια από τις μεγάλες αρετές του βιβλίου είναι η σαφήνεια, που δεν εξαντλείται όμως σε μια παραδοσιακή προσέγγιση του υλικού. Η συγγραφέας, εντυφώνοντας στις σύγχρονες θεωρίες περί αφηγηματολογίας, θεωρίας της πρόσληψης και μεταφρασεολογίας, επιλέγει κάθε φορά εκείνη τη θεωρητική σκευή που της χρειάζεται για να προχωρήσει στην ερμηνευτική της σύνθεση. Ο συνεχής διάλογος του συγγράμματος με τη διεθνή βιβλιογραφία και με τη συναφή ελληνική είναι γόνιμος και έντιμος. Εμπλουτίζει την οπτική μας και προσφέρει γερές βάσεις για μια γοητευτι-

κή περιήγηση στις αφετηρίες του κυρίαρχου λογοτεχνικού είδους που ονομάζουμε πλέον στις μέρες μας «μυθιστόρημα».

Άννα Ταμπάκη
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ernest Renan, Παιδικές και νεανικές αναμνήσεις, Εισαγωγή-Επιμέλεια Ιφιγένεια Μποτουροπούλου, Εκδόσεις Δ. Κοροντζής, 2010, σελ. 172

Η έκδοση αυτή είναι προϊόν του Διαπανεπιστημιακού Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Μετάφραση-Μεταφρασεολογία» του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Πρόκειται για τη μετάφραση του έργου του Ernest Renan (1823-1892) *Souvenirs d'enfance et de jeunesse*, που δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά αυτοτελώς στα 1883 και έκτοτε γνώρισε πολλές επανεκδόσεις και μεταφράσεις. Τη μετάφραση στα ελληνικά εκπόνησαν οι φοιτήτριες Χρυσούλα Αγκυρανοπούλου, Γεωργία Γιαννάτου, Ηλιάνα Μήτσιου, Μαρίνα Νάσιου και Όλγα Τσατσάνη, με την επιμέλεια της αναπληρώτριας καθηγήτριας στο Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών Ιφιγένειας Μποτουροπούλου, η οποία υπογράφει και την Εισαγωγή. Ας σημειωθεί ότι η Ιφιγένεια Μποτουροπούλου είναι μελετήτρια του Renan και η διδακτορική της διατριβή με τίτλο *O Ernest Renan και η σύγχρονη Ελλάδα* κυκλοφορεί μεταφρασμένη στα ελληνικά από τις εκδόσεις Χατζηνικολή (1993).

Η έκδοση των *Αναμνήσεων* συνιστά μια επιλογή από τα συνολικά έξι αυτοβιογραφικά κείμενα που συνθέτουν την πρωτότυπη γαλλική του 1883. Όπως η επιμελήτρια πληροφορεί τον αναγνώστη στην Εισαγωγή, στην έκδοση δεν συμπεριλήφθηκε η γνωστή «Προσευχή στην Ακρόπολη», που έχει ήδη μεταφραστεί από την ίδια και έχει δημοσιευθεί στα ελληνικά αυτοτελώς. Δεν συμπεριλήφθηκαν επίσης τα κεφάλαια «Le séminaire d'Issy», «Le séminaire Saint-Sulpice» και «Premiers pas hors de Saint-Sulpice». Είναι γεγονός ότι η παράλειψη των συγκεκριμένων κεφαλαίων στερεί από το σύνολο των επιμέρους κειμένων σημαντικούς σταθμούς στην πνευματική διαδρομή του Renan. Ας αναλογιστούμε, όμως, ότι η μετάφραση των *Αναμνήσεων* του Renan είναι αποτέλεσμα φοιτητικής εργασίας, που σπάνια έχει την τύχη και, κυρίως, την επιστημονική και υλική υποστήριξη να βρει τον δρόμο της δημοσιότητας. Συνεπώς, έστω και με την περικομμένη αυτή μορφή, η μετάφραση των *Παιδικών και νεανικών αναμνήσεων* του σημαντικού Γάλλου διανοητή συνιστά γεγονός αξιόπαινο.

Πρόκειται, άλλωστε, για ένα εξαιρετικά σημαντικό κείμενο, όχι μόνο γιατί αφορά στην πνευματική διαδρομή του Ernest Renan, αλλά και γιατί αποτελεί ένα ξεχωριστό δείγμα της ευρύτητας του είδους της αυτοβιογραφίας. Οι *Αναμνήσεις* του Renan δεν συνιστούν μία γραμμική αναδρομή στο παρελθόν, μία πλήρη και συνεχή αφήγηση, αλλά είναι συντεθειμένες αποσπασματικά, σε επί μέρους κεφάλαια,

με έμφαση περισσότερο στην πνευματική του εξέλιξη παρά σε πραγματογνωστικές λεπτομέρειες της ζωής του. Το γεγονός αυτό υπογραμμίζει, άλλωστε, και ο ίδιος στον πρόλογο του κειμένου, επισημαίνοντας την ποιητική πλευρά της αυτοβιογραφικής πράξης, με την έννοια ότι συνιστά μια νέα δημιουργία, μια δημιουργική ανασύνθεση του παρελθόντος, όχι με την υλική, πραγματογνωστική και χρονική του διάσταση, αλλά με την πνευματική. Η αυτοβιογραφία για τον Renan σημαίνει την έκφραση της εξέλιξης της σκέψης σε αναζήτηση της αλήθειας και η δημοσιοποίησή της είναι η μεταβίβαση στους άλλους μιας προσωπικής «θεωρίας του σύμπαντος». Αντίθετος με κάθε τύπου προβολή της ατομικότητας, με την αυτοβιογραφία του ο Renan αποποιείται τον ναρκισσισμό και αντί για την ιστορία μιας ζωής προσφέρει την ιστορία μιας σκέψης.

Ουρανία Πολυκανδριώτη,
INE/EIE

Une discipline en pleine fermentation

Anna Tabaki & Walter Puchner (éds.), *First International Conference. Theatre and Theatre Studies in the 21st Century (Athens, 28 September – 1 October 2005). Proceedings*, Edited by Anna Tabaki & Walter Puchner / *Premier Congrès International. Théâtre et études théâtrales au seuil du XXIème siècle (Athènes, 28 septembre – 1er octobre 2005), Actes*. Sous la